

Володимир КЩАК

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ПОЗИЦІЯ США ЩОДО СХІДНИХ КОРДОНІВ ПОЛЬЩІ

Одразу ж після початку Другої світової війни та вступу у неї основних країн світу постало питання щодо того, як будуть облаштовані повоєнні кордони Європи у разі перемоги антигітлерівської коаліції. Ще більше загострилось це питання після початку радянсько-німецької війни. Особливо важливим для нашої історії є становлення східних кордонів Польщі, оскільки вони проходили по етнічних землях українського народу. А оскільки Українська держава ще не була відновлена, то роль західних країн, особливо США та Великобританії, була особливо важливою.

Позиція США щодо східних кордонів Польщі під час Другої світової війни була досить невизначеною та змінювалась в різні періоди конфлікту. Основні питання стосувалися кордонів Польщі в контексті переміщення кордонів та редистрибуції територій у післявоєнний період

У 1942 р. під час зустрічі з Владиславом Сікорським, Прем'єр-міністром Польщі, президент США Франклін Рузвельт, за словами Сікорського, висловлював підтримку ідеї про те, що Вільнюс та Львів повинні залишитися в межах Польщі. Це стосувалося питань кордонів та територіальних претензій у контексті повоєнного розподілу влади та територій в Східній Європі [5, с. 592–593].

Проте реальна ситуація визначалася не лише позицією США, але і впливом інших держав, зокрема Радянського Союзу, який мав великий вплив на розподіл територій у регіоні після війни [5, с. 592–593].

Під час Другої світової війни особиста позиція президента США Франкліна Рузвельта щодо Польщі виглядала більш радіоцентричною, порівняно з позицією британського прем'єр-міністра Вінстона Черчіля. Записи кардинала Спеллмана від 3 вересня 1943 р. свідчать про те, що Рузвельт вважав Йосипа Сталіна реалістом і вважав його більш лабільним у питаннях взаєморозуміння порівняно із Вінстоном Черчілем, якого він вважав ідеалістом.

Франклін Рузвельт очікував, що Сталін висуне претензії на території, такі як Фінляндія, країни Балтії, половину Польщі та Бессарабія. Рузвельт вважав за мудре не протистояти цим претензіям, оскільки вважав, що Сталін має достатньо сили та влади для їх реалізації. Він також висловлював думку, що населення Східної частини Польщі вже має бажання «стати росіянами». Логічно запропонувати, що Ф.Рузвельт розмів, що як і до війни, Й.Сталін спробує встановити маріонеткові режими на усіх захоплених територіях. [6, с. 392–393].

Франклін Рузвельт, так само як і Вінстон Черчіль, віддавав перевагу відновленню Польщі під керівництвом її законного уряду, що тимчасово знаходився в Лондоні. Однак спроби Рузвельта переконати Йосипа Сталіна в підтримці чи відновленні дипломатичних зносин з урядом Польщі були неуспішними.

Аргументи, які використовував Сталін у своїх листах, включали обвинувачення лондонського уряду у «наклепницькій кампанії» щодо Катинських розстрілів, у веденні «ворожої кампанії проти Радянського Союзу в пресі» одночасно з нацистами, а також у «міцних зв'язках» з Гітлером та завданні «віроломного удару Радянському Союзу» [7, с. 58–61].

Спроби Рузвельта переконати Сталіна визнати еміграційний уряд в Лондоні у лютому-березні 1944 р. також зазнали невдачі. Тепер відмова внаслідок небажання еміграційного уряду визнати східний кордон по лінії Керзона стала новим мотивом для відмови у співпраці. [3, с.42–43, 55–56; 9, с.120–121, 127–128].

В липні 1943 р. під час конференції в Квебеку Франклін Рузвельт згодився з Вінстоном Черчилем, що після закінчення війни в Європі домінантою буде Радянський Союз. Це означало, що певні дії та вплив Йосипа Сталіна на питання про східні кордони Польщі, вважалися невідворотними. [4, с. 528].

Під час наближення Московської конференції у жовтні 1943 р. Державний секретар США, Корделл Галл, отримав меморандум від посла Польщі, в якому останній висловлював обурення та вимагав гарантій щодо повернення довоєнних східних кордонів Польщі. В своїх вимогах посол Польщі виражав надію, що в разі успішного наступу Червоної армії на радянсько-німецькому фронті території на захід від попередніх радянсько-польських кордонів мають негайно передаватися польському уряду у екзилі. Це передбачало також розміщення англійських та американських військ на цих територіях для гарантування незалежності Польщі. [6, с. 393].

Проте під час Московської конференції у жовтні 1943 р. не було прийнято жодних рішень щодо відновлення кордонів Польщі в межах 1921 чи 1939 рр. Представник СРСР Вячеслав Молотов негативно відреагував на намагання англійських та американських депутатів схилити радянський уряд до відновлення співпраці з польським еміграційним урядом. Він обгрунтовував свій відмовний стан тим, що керована з Лондона Армія Крайова, співпрацює з нацистами та вбиває радянських партизанів. Ймовірно, в цей час у СРСР вже були плани на створення прокомуністичного польського уряду, який міг би бути більш послідовним у питанні кордонів. [6, с.394; 1, с 123].

Під час Тегеранської конференції 1 грудня 1943 р. на круглому столі глав урядів країн-альянтів, Франклін Рузвельт висловив несміливу надію на відновлення відносин між СРСР та урядом генерала Владислава Сікорського. Однак Йосип Сталін різко відкинув такі спроби компромісу, звинувативши польське підпілля в антирадянській діяльності на підтримку нацистів, а еміграційний уряд у співпраці з Гітлером у медійній кампанії проти СРСР, пов'язаній з розстрілами польських військових у Катині. Йосип Сталін також заявив, що взагалі не буде співпрацювати із Станіславом Миколайчиком, поки не отримає надійних гарантій того, що поляки припинять співпрацю з нацистами. Франклін Рузвельт не висловив жодних зауваг щодо східного кордону майбутньої Польщі і не підтримав, ані не заперечив думок Йосипа Сталіна та Вінстона Черчіля. [8, с. 164, 186].

Секрет цієї мовчазності та поступливості став ясним вже цього ж дня, під час окремої бесіди, яка розпочалась після четвертого за порядком спільного засідання голів урядів. Під час цієї бесіди Франклін Рузвельт детально пояснив, що наступного 1944 р. у США відбудуться президентські вибори. У країні наявні шість-сім мільйонів громадян польського походження, і Франклін Рузвельт аж ніяк не хотів би втратити їх голоси. Тому, не зважаючи на те, що Президент США згоден із пересуванням кордонів Польщі на захід, відкрито взяти участь в обговореннях він не може ні зараз, в Тегерані, ні весною 1944 р. [2, с. 148].

Загалом можна стверджувати, що в результаті тегеранських домовленостей СРСР отримав під свій вплив усю Центральну-Східну Європу аж до річки Ельба. Кордони Польщі мали бути визначені Одрою на заході та лінією Керзона на сході. В обмін на нечітку обіцянку дозволити участь лондонського

уряду у формуванні нової польської влади, Йосип Сталін закріпив за собою цілком реальні територіальні надбання. Пакт Ріббентропа-Молотова був замінений новими домовленостями, які були ще більш вигідними для СРСР [4, с.528].

Подальші кроки урядових кіл США, так само як і Великобританії, були спрямовані на відновлення дипломатичних відносин з СРСР та польським еміграційним урядом [3, с. 25]. Позиція СРСР залишалась незмінною, з аргументами та звинуваченнями в співпраці поляків з нацистами у проведенні антирадянської пропаганди з приводу катинських розстрілів. Йосип Сталін планував створити новий прокомуністичний уряд та відновлювати дипломатичні зносини з екзильним урядом Польщі, легітимізуючи його в майбутній відновленій Польщі. [9, с.286–287].

Хоча на Тегеранській конференції президент США уникає відкритих заяв щодо польських кордонів, проте в переписці між Ф.Рузвельтом і Й.Сталіним польська тема обговорювалась набагато частіше, ніж доля інших країн, таких як Чехословаччина чи Угорщина. У листі від 19 червня 1944 р. президент США, описуючи візит С.Миколайчика до Вашингтона, акцентує на тому, що польський лідер є «щирою і тверезомислячою людиною, що єдиним бажанням її є зробити для своєї країни краще». Він повністю розуміє, що майбутнє Польщі залежить від установавання добрих відносин з Радянським Союзом. Президент США також намагається домовитись про візит С.Миколайчика до Москви для відновлення дипломатичних відносин та узгодження спільної боротьби Червоної Армії та польського підпілля проти нацистів. У відповідь Й.Сталін нагадує про необхідність визнання лінії Керзона еміграційним урядом та підкреслює важливість реорганізації польського еміграційного уряду з участю діячів як із США та СРСР, так і з самої окупованої нацистами Польщі. [7, с.153–155].

На той момент у Й.Сталіна вже була утворена підпільна прокомуністична Крайова Рада Народова, очолювана Болеславом Берутом, яка з'явилася в ніч на 1 січня 1944 р. Хоча уряду, навіть тимчасового, ще не було створено, оскільки Червона Армія не ввійшла в межі Польщі, та події готувались і «народний уряд» був проголошений менше ніж за місяць. 22 липня 1944 р. у Холмі Крайова Рада Народова сформувала Польський Комітет національного визволення.

Ф.Рузвельт одразу отримував інформацію в посланнях від Й.Сталіна щодо цих подій. Сталін, заявляючи, що радянські війська, займаючи територію Польщі, не створюють своєї адміністрації, а «встановили контакт» із Польським Комітетом національного визволення (ПКНВ). Червона Армія створювала польську адміністрацію по всій території, де вже ввійшли радянські війська. [7, с.160].

Оскільки Й.Сталін вже створив прокомуністичний маріонетковий уряд Польщі, йому справді не було вигідним підтримувати повстання в Варшаві. Прорадянська орієнтація нового польського уряду, формованого під час радянської окупації, була очевидною. У відповідь на прохання надати підтримку повстанцям, Й. Сталін відмовив, називаючи їх «купкою злочинців» та звинувачуючи у спробі захопити владу [7, с. 164–166].

Це було пов'язано зі стратегічними інтересами СРСР та Й. Сталіна в регіоні та його поглядами на контроль над ситуацією в Польщі. Підтримка повстання, яке могло привести до утвердження еміграційного уряду чи інших антирадянських сил, суперечило б радянським інтересам у регіоні. [7, с.164–166].

Таким чином можна констатувати, що впродовж 1941–1944 рр. Президенту США так і не вдалось схилити радянське керівництво хоча б до мінімальних поступок у питанні пересунення східного кордону Польщі у на межі 1939 р. Лінія радянсько-польського кордону пролягала практично по лінії, затвердженій Пактом Ріббентропа-Молотова. Натомість Й.Сталін, створивши маріонетковий комуністичний уряд Польщі, заклав міцні підвалини задля перетворення Польщі в державу-сателіта СРСР.

Список використаних джерел

1. Всемирная история. В 24 томах. Т. 24. Итоги Второй мировой войны. Минск: “Литература”, 1997. 592 с.
2. Дильонгова Ганна. Історія Польщі 1795–1990 / Пер. з пол. М.Кірсенка. К.: Виддідм «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
3. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. VIII. Январь 1944 г.-декабрь 1945 г. / Ин-т славяноведения и балканистики АН СССР, Ин-т социалистических стран Польской АН; Отв.ред. И.А. Хренов, В.Т. Ковальский. М.: Наука, 1974. 684 с. Режим доступа: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/99905>
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 752 с.
5. История Российской внешней разведки: Очерки: В 6т. Т.IV. 1941–1945 годы. Москва: Международные отношения, 2014. 696 с., ил.
6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів: б.м.в., 1993. 660 с.
7. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-Министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. В 2-х т. Т.2. Переписка с Ф.Рузвельтом и Г.Трумэнном. (авг. 1941 г. – дек. 1945 г.). Москва: Издательство политической литературы, 1976. 327 с.
8. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг.: Сборник документов / М-во иностр. дел. СССР. Т.2. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.). М.: Политиздат, 1978. 201 с.
9. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-Министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. В 2-х томах. Том второй. Переписка с Ф.Рузвельтом и Г.Трумэнном. (август 1941 г.– декабрь 1945 г.). Москва: Государственное издательство политической литературы, 1958. 296 с.